

RECEPCIJA KEYNESA U HRVATSKOJ

Baletić, Zvonimir

Source / Izvornik: **Ekonomski pregled, 2008, 59, 205 - 221**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:213:745998>

Rights / Prava: [Attribution 3.0 Unported/Imenovanje 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-27**

Repository / Repozitorij:

[The Institute of Economics, Zagreb](#)

Zvonimir Baletić*

UDK 330.834(497.5)
JEL Classification B20, N01
Izvorni znanstveni rad

RECEPCIJA KEYNESA U HRVATSKOJ

Djela Johna Maynarda Keynesa utjecala su na formiranje ekonomskih stavova hrvatskih ekonomista veoma rano, prije nego što su njegova glavna teorijska djela bila napisana. Njegovi financijski radovi iz 1920-ih godina sa zanimanjem su praćeni u hrvatskim stručnim krugovima i u udžbeničkoj literaturi, a pohvalno se spominju 1929. To se zanimanje veoma pojačalo u tridesetim godima 20. stoljeća, osobito nakon objavljivanja njegove Opće teorije i pošto što je jedan broj hrvatskih ekonomista boravio u Cambridgeu. Osobito je bio popularan među mlađim ekonomistima, od kojih je najaktivniji bio Milan Fišter, koji je studirao kod Keynesa i koji je za vrijeme rata (1944.) priredio i izdao Keynesova izabrana djela u izdanju Matice hrvatske, ugledne nacionalne kulturne institucije, ali koje je tadašnji profašistički režim zabranio. Uspostavom komunističkoga režima nakon rata i uvođenjem obvezne marksističke ideologije, Keynes je stavljen na listu nepoželjnih ekonomskih pisaca, ali se taj kruti ideološki stav postupno raspada, pa Keynesa ponovno uvode u stručne i političke rasprave, osobito nakon beogradskog prijevoda Opće teorije (1956.), a do sredine 1960-ih godina postaje dio standardne referentne literature na nastavnim i istraživačkim institucijama.

Ključne riječi: Keynes, teorija blagostanja, zaposlenost, kapital i kamate, novac, utjecaj na ekonomsku znanost u Hrvatskoj

* Z. Baletić, akademik, redoviti profesor na Fakultetu političkih znanosti i zaslužni znanstvenik Ekonomskog instituta, Zagreb. (zbaletic@eizg.hr)
Rad je primljen u uredništvo: 23.5.2008.

Hrvatska ekonomska misao ima dugu tradiciju, od Benedikta Kotruljevića u petnaestome stoljeću, istaknutoga preteče merkantilnih doktrina u europskom obzorju, Jurja Križanića, katoličkoga misionara i autora programa socijalno-političke reforme Ruskoga Carstva u sedamnaestome stoljeću i Josipa Šipuća, ranog pobornika i propagatora ekonomskih ideja Adama Smitha, na kraju osamnaestoga stoljeća. Na kraju osamnaestoga stoljeća Hrvatska je imala nekoliko istaknutih kameralističkih pisaca (Adalbert Barić, Nikola Škrlec-Lomnički, Antun F. Albely) koji su sudjelovali u formiranju ekonomskih ideja i u provođenju kameralističke politike na širem području Austrijskoga Carstva. Ideje fiziokratske škole našle su odjeka u ekonomskoj filozofiji i u praksi nekih hrvatskih krugova, osobito u Dalmaciji. Ivan N. Henfner već je 1831. u Zagrebu objavio široki pregled učenja engleske klasične škole (ne samo A. Smitha, nego i D. Ricarda, T. R. Malthusa, N. W. Seniora) kao uvod u studij političke ekonomije, a od šezdesetih godina 19. stoljeća klasična učenja postaju dominantna zahvaljujući radovima Imre Tkalca, Milana i Mije Krešića, Eugena Kvaternika, Blaža Lorkovića i Julija Rorauera. Iako politički i ekonomski skučena u nametnutom položaju u državnom ustrojstvu Austrijskoga Carstva i poslije Austro-Ugarske Monarhije, i tek sa začecima modernoga visokoškolskoga i znanstvenoga establišmenta, Hrvatska je bila integrirana u intelektualni život Europe i prilično je pomno pratila njegovu dinamiku. Jedino, ali renomirano, središte akademskog studija i nastave ekonomije bio je Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, a velik je dio onih koji su se specijalizirali za ekonomsku problematiku, studirao na stranim sveučilištima. Prva profesionalna visoka ekonomska škola, Ekonomsko-komercijalna visoka škola u Zagrebu osnovana je tek godine 1920. Liberalne ekonomske ideje klasične škole uglavnom su dolazile iz Velike Britanije, Francuske i Austrije i bile su široko prihvaćene u intelektualnim i poslovnim krugovima. Na početku 20. stoljeća među hrvatskim ekonomistima raste interes i za protekcionističke teorije, posebno Friedricha Lista i njemačke historijske škole.

Europska kriza, jasno označena Prvim svjetskim ratom, imala je duboke posljedice i na intelektualne i ekonomsko-političke prilike u Hrvatskoj. Ona je integrirana u novu državno-političku konstelaciju Jugoslavije, s pretežitom slabije razvijenim dijelovima Balkana, sa Srbijom kao dominantnom središnjom silom koja se oslanjala na zapadne liberalne sile Francusku i Englesku, ali koja je u svom unutarnjem razvitku forsirala državnu centralizaciju i nacionalnu dominaciju, što je bilo u raskoraku s liberalnim vrijednostima. Kao relativno razvijenije područje Jugoslavije, Hrvatska je i dalje imala interes da zadrži liberalne odnose sa svojim zapadnim i sjevernim europskim susjedima. Protekcionistička politika, s precijenjenom i stabilnom valutom (po uzoru na Englesku), koju je vodila Jugoslavija nije odgovarala interesima Hrvatske, jednako kao ni zategnuti odnosi Jugoslavije s većinom susjednih zemalja. Keynesova kritika savezničke politike prema Njemačkoj i njegova kritika britanske monetarne politike mogla je naići

na dobar odjek u Hrvatskoj, ali je njegovo zagovaranje jačanja državne uloge u ekonomskom životu zemlje stvaralo i strah da bi se u jugoslavenskim uvjetima to moglo pretvoriti u sredstvo dodatne unutarnje diskriminacije. Tip državnoga kapitalizma kakav je prakticirala Jugoslavija, sa visokom porezima i državnim dugovima, nije mogao biti dobro primljen ni od stanovništva, niti od poslovnih krugova Hrvatske. Veća sloboda poduzetnika na unutarnjem i vanjskom tržištu više je odgovarala poslovnim krugovima, a opća je kritika kapitalizma ionako bila prepuštena marksistima, čije je koncepcije propagirala komunistička i socijal demokratska ljevica.

To ne znači da nije bilo zanimanja za Keynesove koncepcije, ali je on bio ograničen na akademske i pretežito financijske krugove. Među hrvatskim ekonomistima, koji su prvi bili šire upoznati s Keynesovim studijama, bio je Ivo Belin, ekonomist i financijski stručnjak - tajnik Zagrebačke burze za robu i vrednote i viceguverner Narodne banke u Beogradu i Đuro Račić, pravnik i ekonomist, financijski stručnjak i publicist i profesor financija na Ekonomsko-komercijalnoj visokoj školi, poslije Ekonomskom fakultetu u Zagrebu.

Ivo Belin studirao je ekonomske znanosti u Kōlnu, Zūrichu i Frankfurtu, gdje je 1923. doktorirao na temi «Problemi pomorstva i pomorske politike u Austro-Ugarskoj». Bavio se burzovnim poslovima, zatim predavao financije na Ekonomsko-komercijalnoj visokoj školi u Zagrebu, a kao viceguverner Narodne banke u Beogradu 1936. - 1941. bavio se financijskim analizama i monetarnom politikom, bio je i plodan i poticajan ekonomski pisac koji je pratio i komentirao svjetsku literaturu iz monetarne i financijske oblasti. Napisao je velik broj članaka i rasprava u časopisima, često se pozivajući na Keynesove studije. Godine 1924. objavio je studiju *Problemi naše valute*, a 1935. - *Financiranje javnih radova*.

Đuro Račić bio je dvadesetim godinama 20. stoljeća ekonomski dopisnik dnevnog lista «Obzor», iz Berlina i Pariza i jamačno je pratio Keynesove rane polemičke radove. U svome udžbeniku «Financijska znanost» (1929.) pozvao se na Keynesov teorijski rad (posebno na njegov *Tract on Monetary Reform*) za podršku stabilnosti valute i za bolju regulaciju reparacija i državnoga duga. U knjizi «*Međunarodna politika i problemi svjetskog gospodarstva*» (1931.) koju je završio u Parizu, a u kojoj razmatra važnu problematiku svjetskoga gospodarstva, kao što su regulacija svjetske trgovine, carinske unije, ekonomske krize, Račić navodi Keynesa (str. 179) među onima koji smatraju da emisijske banke moraju dogovorno upravljati opticajem novca i kredita prema potrebama gospodarskoga prometa i zato da bi uklonile kolebanja vrijednosti novca. U kasnijoj knjizi «*Nauka o novcu*», a i u više prethodnih skripata za studente, Keynesa navodi više puta kao standardni izvor za rasprave o novcu i kreditu, s ocjenom da je on na tome području ostavio najjači utjecaj. Račić je pregledu i ocjeni Keynesovih pogleda posvetio veliki prostor, iako sebe osobno nije smatrao kejnzijancem.

Najreprezentativniji i najutjecajniji hrvatski ekonomist između dva svjetska rata bio je Mijo Mirković (1898. - 1963.), ekonomist goleme erudicije, pjesnik, historičar, poliglot europskog obrazovanja i iskustva. Studirao je filozofiju i slavistiku u Zagrebu, zatim ekonomske i društvene znanosti u Frankfurtu a/M kod profesora Franza Oppenheimera i usporedno napredne studije u Berlinu kod profesora Wenera Sombarta. Doktorat znanosti postigao je godine 1923. u Frankfurtu s disertacijom «Glavni razlozi niske gospodarske sposobnosti slavenskih naroda». Njegovo je ekonomsko obrazovanje formirano u duhu njemačke historijske škole G. Schmollera, M. Webera i W. Sombarta, daleko od liberalnoga duha neoklasične škole. Poslije putovanja po Francuskoj i Belgiji kao dopisnik više listova, vratio se u Jugoslaviju, gdje je radio na raznim poslovima u više mjesta, da bi 1928. bio izabran za docenta na Pravnom fakultetu u Subotici, gdje je ostao do 1939., napredujući do redovitog profesora. U međuvremenu je napisao više ekonomskih studija i postao je jedan od najpoznatijih ekonomskih pisaca u Jugoslaviji. Godine 1939. bio pozvan za prvog dekana novoosnovane Ekonomsko-komercijalne škole u Beogradu, gdje je ostao do 1941., kada se vratio u Hrvatsku i po završetku rata preuzeo upravu Ekonomsko-komercijalne visoke škole u Zagrebu, a 1947. godine izabran je u zvanje redovitog profesora Ekonomskog fakulteta i redovitog člana JAZU. Predavao je više predmeta i odlučno utjecao na profiliranje ekonomskog studija u Zagrebu.

Kao svestrani ekonomist, bio je orijentiran ponajprije na ekonomsku politiku, kako na njezinu opću teorijsku problematiku, tako i na praktičnu problematiku pojedinih sektora i aspekata gospodarstva. Mirković je bio upoznat s ranim djelima Keynesa, koja su naišla na široki odjek u Europi, posebno u Njemačkoj, pa ipak njegova prva sustavna djela iz ekonomske politike ne spominju Keynesa. Tako se u njegovoj knjizi «*Spoljna trgovinska politika*» (1932.), koja se odnosi i na neka područja kojima se već bavio i Keynes, Keynesovo ime ne spominje jednako kao ni u opširnim listama bibliografije uz svako poglavlje. Isto se tako ni u «Uvodu u ekonomsku politiku» (1935., dovršenu 1934.), Keynesovo ime ne spominje, a ni u tekstu, niti u izabranoj bibliografiji, iako bi bilo razloga očekivati da se tu nađe. Mogući odgovor može biti da je Mirković, polazeći od tradicije historijske škole i orijentacije na dugoročne faktore ekonomskog razvitka, još smatrao da problem srednjoročne ekonomske ravnoteže industrijskoga društva, ne predstavlja bitan problem za razumijevanje dugoročnoga razvitka nerazvijenih i relativno malih agrarnih zemalja, što je bio njegov središnji interes, i da takva razmatranja ne bi mnogo pridonijela njegovoj vlastitoj viziji razvojnoga procesa. No dublje upoznavanje Keynesovih učenja, osobito poslije boravka u Cambridgeu, vjerojatno ga je uvjerilo u opće implikacije Keynesovih učenja i u to da nije moguće razmatrati ekonomsku politiku, koja se doista bavi kratkim i srednjim rokom, a da se ne uzmu u razmatranje kolebanja i neravnoteže i uvjeti i sredstva djelovanja u njihovu otklanjanju.

Naime, Mirković je godine 1934. i 1935. iskoristio za studijske boravke u više europskih zemalja, a posebno se zadržao u Italiji, u Francuskoj i u Velikoj Britaniji, proučavajući agrarna pitanja u okviru namjeravane specijalizacije u ekonomici poljoprivrede, a isto tako je on taj boravak iskoristio i za proučavanje drugih područja. Tako je u Parizu, kao što smo već spomenuli, završio «*Uvod u ekonomsku politiku*», a u Cambridgeu, u lipnju 1935., opsežnu studiju «*Industrijska politika*», koju je slijedeće godine izdao u Beogradu. Tek se u njoj pojavljuju Keynesovo ime i više mjesta koja se odnose izravno na Keynesove stavove i na stavove drugih pripadnika Keynesova teorijskoga kruga. Taj se obrat ne može tumačiti kao da je Mirković tada prvi put otkrio Keynesa, nego tako da je promijenio svoje mišljenje o mjestu i važnosti njegova rada za ukupno razumijevanje kapitalističkoga uređenja kao bitno industrijskoga sustava, za koji je dinamika na srednji rok ključna odrednica razvitka u cjelini i u svjetskim razmjerima. Njegov je zaokret to značajniji, što se dogodio godinu dana prije objavljivanja *Opće teorije zaposlenosti, kamate i novca*, Keynesova glavnoga djela. Mirković, ipak, ni poslije nije postao kejnzijanac, premda je shvatio da Keynesovo učenje ima širu važnost za razumijevanje modernoga svjetskoga gospodarstva, od kojih se ni nerazvijena gospodarstva ne mogu izolirati, niti svoje razvojne probleme mogu rješavati na tradicionalan način. Mirković se i dalje jednako poziva na njemačke pisce kao što su Adolf Weber, Ernst Wagemann, Herbert von Beckerath, Josef A. Schumpeter, ali se uz njih pored Keynesa i Irvinga Fishera, pojavljuju i imena kao što su Dennis H. Robertson, William Ashley, Hubert Henderson, Harold Laski, George D. H. Cole, Colin Clark, John Hicks, William Beveridge, Maurice Dobb, Lionel Robbins, sve ekonomisti iz Keynesova okruženja. Očito je Mirković kejnzijanstvo smatrao eminentno ekonomskom politikom industrijskoga društva. Njegova se slijedeća knjiga «*Razvoj ekonomske misli u XIX veku*» (1938.) zato što ne pokriva 20. stoljeće, ne određuje prema kejnzijanstvu, premda prema klasičnim i neoklasičnim teorijama zauzima kritički stav sličan Keynesovom, donekle proširen socijalističkim primjesama, pa Keynesa izričito navodi kao kritičara klasične teorije. Ono što je zajedničko Keynesu i Mirkoviću, to je odbacivanje *laissez-fairea*, kao apologetske konstrukcije za prikriivanje nepravedne raspodjele društvene moći i zalaganje za politiku promicanja općeg sudjelovanja svih u blagodatima ekonomskog i socijalnog napretka.

Kada se govori o recepciji kejnzijanstva u Hrvatskoj u tridesetim godina 20. stoljeća svakako je potrebno spomenuti negativnu reakciju Vladimira Franolića, pravnika, financijskoga stručnjaka i profesora financija na Pravnome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu u knjizi «*Protekcionizam u prošlosti i sadašnjosti*» (1934.). Istina, knjiga nigdje poimence ne spominje Keynesa, ali neposredno izlaže i kritizira britanski zaokret u ekonomskoj politici godine 1931. od izrazite liberalne na protekcionističku politiku. Ako znamo koju je važnost Keynes pridavao zaštitnoj politici u svojoj koncepciji nacionalne ekonomske politike i koju je neposrednu

ulogu imao u samom tom zaokretu, teško bi bilo pretpostaviti da Franolić nije poznavao Keynesove radove i stavove, pogotovo zato što je bio već afirmirani financijski stručnjak, a Keynes do tada poznat prije svega po svojim financijskim studijama. Budući da je Franolić zauzeo posve liberalne stavove oprečne od Keynesa, izostanak Keynesova imena, može se objasniti izbjegavanjem izravne polemike, a ne nepoznavanjem Keynesovih djela.

Oživljavanje protekcionizma u tridesetim godinama Franolić vidi kao trijumf ekonomskog nacionalizma, a njegov uzrok u ekonomskoj krizi koja je već više godina vladala i zahvatila čitav svijet. Sve države nastoje da sebe učine što neovisnijima u inozemstvu, a razmjenu s drugim zemljama kontrolirati platnom bilancom i klirinškim načinom plaćanja i zabranom izvoza kapitala u obliku novca. Franolić to osuđuje kao povratak na merkantilističke metode, i upozorava da protekcionizam nije i ne može biti nikakvo sredstvo kojim se narodi mogu međusobno približiti i integrirati se u svjetsko gospodarstvo. Nasuprot protekcionizmu, solidarnost interesa među narodima može se postići jedino slobodnim kolanjem kapitala, koje će dovesti do povezivanja interesa država i naroda. On to potkrepljuje upravo povijesnim iskustvom Engleske, pa ga je zato posebno ogorčio britanski povratak na protekcionizam, « nakon što je tri četvrtine jednog stoljeća uživala blagodati slobodne trgovine».

Za Franolića «to je događaj prvoga reda, preko kojega se ne može prijeći u jednom makar i kratkom, pregledu historijskog razvoja protekcionizma. Važnost ovog događaja za budući razvitak ekonomskih odnosa u svijetu jedva da se daje predvidjeti» (str. 114). On priznaje da Velika Britanija prolazi kroz dugotrajnu krizu razvitka, visoke nezaposlenosti i gubitka statusa vodeće ekonomske sile u svijetu, ali sumnja, nasuprot Keynesu, da će ona protekcionističkim mjerama riješiti te probleme, a izbor pogrešne strategije Franolić vidi u «engleskom osjećaju nezavisnosti od ostalog svijeta». Franolić se upušta i u zanimljivo predviđanje, koje se posredno odnosi na karakter i sudbinu Keynesova učenja. Naime, on na kraju razmatranja o novom britanskom protekcionizmu (u koji se uklapa i Keynesovo učenje) postavlja hrabru i dalekosežnu tvrdnju da je engleskim povratkom na protekcionizam «nestalo i posljednjeg traga slobodne cirkulacije kapitala; ali se time sprema i novo doba u kojem će ova slobodna cirkulacija kapitala potpuno triumfirati. Engleska je morala doživjeti ovaj poraz, da se na taj način njezin osjećaj nezavisnosti od ostalog svijeta uništi» (str. 116). Ta bi vizija mogla i danas poslužiti kao poticajni okvir za moguću interpretaciju Keynesova učenja kao teorije posebnoga slučaja britanskoga silaska s pozicije vodeće svjetske sile, a u isto vrijeme i Keynesove vlastite drame u pregovorima Velike Britanije sa Sjedinjenim Državama, zbog njihova ishoda i obnove liberalizma nakon Drugog svjetskog rata. Takva bi interpretacija jamačno bila preuska, ali ne manje inspirativna. Valja imati u vidu da je Keynes sve do pojave *Opće teorije zaposlenosti, kamate i novca*, doživljavao kao tipičan, pomalo uvrnut, engleski protekcionista.

Do promjene odnosa prema Keynesu došlo je u Hrvatskoj s pojavom skupine mladih ekonomista, dobro obrazovanih u monetarnoj ekonomici, u ranim tridesetim godinama 20. stoljeća. Njihov duhovni vođa bio je Mirko Lamer, koji je studirao ekonomiju u Zagrebu, Heidelbergu i Leipzigu. Doktorski studij obavio je u Institutu za svjetsko gospodarstvo u Kielu, a doktorat stekao u Leipzigu 1933. s disertacijom «*Svjetsko-gospodarska prožetost Jugoslavije*» (*Weltwirtschaftliche Verflechtungen Südslawiens*). U godinama 1935. i 1936. boravio je u Washingtonu i New Yorku da bi produžio svoje studije, a po povratku godine 1936. izabran je za profesora na Ekonomsko-komercijalnoj visokoj školi u Zagrebu. Bio je i pokretač izdavanja mjesečnika *Ekonomist* u Zagrebu u kojem je redovito objavljivao članke o pojedinim problemima i recenzije knjiga, Keynesovo ime često se pojavljivalo u njegovim napisima koji su se odnosili na tekuće rasprave, posebno američke, o ekonomskim pitanjima. U svome članku *Stabiliziranje američke privrede putem regulacije cijena* (1935.) pozivajući se na Keynesovu studije *The Means to Prosperity*, on piše: «U tom pogledu, teorije Keynesa imaju značajan utjecaj na vašiingtonske krugove. On tvrdi da industrijski prosperitet karakterizira činjenica da investicije premašuju štednju, a da je u vrijeme depresije obrnuto. Prema tome, on smatra da u vrijeme depresije država sa svojim vlastitim investicijama pokreće kotače industrijskog procesa, a u pogledu sekundarnih efekata tih investicija izvlači neke zanimljive teorijske zaključke». Poslije piše o ustavnim aspektima Rooseveltova *New Deal*a, a isto tako piše članak o Rooseveltovoj reformi Sistema federalnih rezervi, oslanjajući se na Keynesove teorijske postavke. On je napisao i više recenzija knjiga, povezanih s istom teorijskom i praktičnom raspravom.¹

Poslije povratka u Hrvatsku Lamer je mnogo pisao o kejnzijanskim temama (javni radovi, stvaranje kredita, rat i ratno gospodarstvo, oblici ekonomske politike, načela planskog gospodarstva i slično) u duhu Keynesa i mnogo se pozivajući na Keynesova djela. On je dobro uočio promjene u Keynesovim teorijskim stavovima koje su se dogodile u *Općoj teoriji zaposlenosti, kamate i novca* u usporedbi s Keynesovim prijašnjim radovima. Godine 1938. objavio je knjigu *Razvojni oblici ekonomske politike*, a iste je godine poduzeo inicijativu za osnivanje istraživačkog ekonomskog instituta u Zagrebu. Godine 1939. imenovan je predstojnikom Odjela za industriju, obrt i trgovinu Banovine Hrvatske i sa nekoliko je drugih entuzijasta uspio osnovati Ekonomski institut u Zagrebu, prvi istraživački institut iz oblasti gospodarstva u Jugoslaviji, a sam je postao njegovim prvim ravnateljem. Osnovna

¹ Među ostalim on je prikazao slijedeće knjige kejnzijanskog sadržaja: CUNY (1934.), *Report of the Columbia University Commission on Economic Reconstruction*, New York: Columbia University Press; Brown D. V. (1934.), *The Economics of the Recovery Program*, New York: McGraw Hill; Slichter (1934.), *Toward Stability*, New York: Holt and Co.; Strachey, T. S. John, (1935.), *The Nature of Capitalist Crisis*, New York: Harcourt; Ryan, John, (1935), *A Better Economic Order*, New York; Pigou A. C. (1937.) *Practical Questions of Political Economy* (prijevod s njemačkog), Jena: Verlag von G. Fischer.

orijentacija Instituta bila je ekonomska politika banske vlasti, a zatim od 1941. nove proglašene države u Hrvatskoj. Ne slažući se s novim režimom, Lamer je već slijedeće godine emigrirao u Švicarsku, a poslije rata u SAD, gdje je radio kao suradnik Instituta za istraživanje prehrane na Sveučilištu Stanford, da bi godine 1956., prešao na rad u FAO, gdje je bio šef odjela i savjetnik za razvitak poljoprivrede u više zemalja u razvoju. Izučavanju kejnsovijanske problematike stabilnosti, razvitka i ekonomske politike, nažalost, nije se više vratio.

Lamer je s više sljedbenika i prijatelja godine 1935. pokrenuo u Zagrebu časopis za ekonomska pitanja *Ekonomist*, oko kojega se okupilo više mladih suradnika. Među njima istaknuto je mjesto zauzimao Jozo Tomašević, financijski ekspert Narodne banke Jugoslavije, i suradnik Ive Belina. On je studirao ekonomske znanosti i doktorirao u Baselu (Švicarska) s disertacijom o jugoslavenskim dugovima. Objavio je mnoge priloge o javnim financijama (na primjer, o investicijskim budžetima kao sredstvu poboljšanja poslovanja; a javnim dugovima u Francuskoj, Engleskoj, SAD; a javnim radovima i slično) u časopisima u Zagrebu i Beogradu. Još su važnije bile njegove dvije knjige *Financijska politika Jugoslavije* (1935.) i *Novac i kredit* (1938.). Iako i u prvoj knjizi raspravlja o Keynesovim financijskim pogledima, on tek u posljednjoj knjizi pokazuje opseg i dubinu svoga poznavanja svih većih Keynesovih djela i aktivnosti. Ta je knjiga opširna akademska rasprava u kojoj Keynes zauzima središnje mjesto, iako njegove poglede Tomašević uvijek ne usvaja u potpunosti. Predgovor knjizi napisao je Ivo Belin, kao što smo vidjeli, i sam Keynesov sljedbenik. Ne samo da Tomašević pozitivno izlaže sva važnija Keynesova gledanja, nego ukazuje i na njihovu evoluciju i promjene između ranih i kasnijih Keynesovih radova, posebno *Opće teorije*. Keynes je predstavljen kao najviši autoritet i pisac najboljih rasprava iz monetarnog i financijskog područja. Tomaševićev je rad znatno utjecao na studente i na stručne krugove, a sam je autor stekao ugled vrsna analitičara i pedagoga. Godine 1938. Tomašević je dobio dvogodišnju stipendiju za poslijedoktorski studij, ali se poslije izbijanja Drugog svjetskog rata odlučio ostati u SAD, gdje je dugo bio profesor ekonomije na City University u San Franciscu.

Mnogo dramatičnija i tragičnija bila je sudbina trećega istaknutoga kejnsovijanca u Hrvatskoj Milana Fištera. Godine 1936. kao mladi student upisao se na studij ekonomije u Cambridgeu da bi izravno studirao kod Keynesa, čija predavanja je pomno pratio. Poslije tri godine studija diplomirao je i vratio se u Zagreb, gdje ga je Lamer zaposlio u Ekonomskom institutu, u odjelu za trgovinu, obrt i industriju. Usporedno je studirao pravo u Zagrebu. Prvi njegov objavljeni rad bila je recenzija knjige Colina Clarka *The Conditions of Economic Progress* (1940.), u kojoj je posebno naglasio povezanost teorijskoga rada Keynesa, Pigoua i Clarka. Godine 1941. otišao je na Ekonomski fakultet u Heidelbergu, da bi slijedeće godine doktorirao kod prof. Brinkmanna disertacijom «Teorija kontingenata u trgovinskoj politici». Poslije izbijanja rata bavljenje Keynesom postalo je politički

opasno, kako zbog pronacističke politike novoga režima, tako i zbog nazočnosti njemačkih okupacijskih snaga. O piscima savezničkih zemalja bilo je opasno pisati. Raspon problematike o kojoj se moglo javno raspravljati strogo je sužen, a nakon bijega Lamera, Fišter se okrenuo završetku pravnoga studija i na kraju godine položio sudski ispit na Pravnome fakultetu. No on nije napustio svoj rad na studiju Keynesa, nego se odlučio napraviti izbor iz Keynesovih djela, prevesti ga na hrvatski i popratiti vlastitim komentarima. Ne samo da je to učinio, nego je našao i respektabilnog izdavača Maticu hrvatsku. Tako su se godine 1944. u Zagrebu pojavila Keynesova izabrana djela pod ponešto zagonetnim naslovom *Problemi novca između dva rata*, ali podnaslovom *«Izbor iz djela J. M. Keynesa»*. Za režim stvar je izgledala čudnom i provokativnom, osobito zato što se iza pothvata stavila vodeća nacionalna kulturna institucija.

Fišter je izvršio doista reprezentativan izbor iz Keynesovih djela o novcu. Uključio je dijelove *Rasprave o novcu*, *Ekonomskih posljedica mira*, *Traktata o monetarnoj reformi*, *Kraja zlatnog standarda*, *Kraja Laissez-fairea*, *Ekonomskih izgleda naših unuka*, *Kako platiti troškove rata*, *Roberta Malthusa*, *Alfreda Marshalla*. Veliki dio bio je iz Opće teorije zaposlenosti, kamate i novca. Kriterij novca za izbor očito nije bio strogo poštovan i uključivanje eseja o Malthusu i Marshallu jasno je ukazivalo da je Fišter želio dati širi pregled Kembridžske škole. Opseg knjige iznosio je 436 stranica, a da bi Keynesov tekst približio hrvatskome čitatelju u dodatku je priložio rječnik i tumač karakterističnih Keynesovih pojmova i izraza.

U uvodu knjige Fišter je bio izričit o svojoj namjeri da u okviru danih mogućnosti predstavi ekonomske ili monetarne probleme u jednome od središta svjetske ekonomske i socijalne krize, izborom radova Keynesa kao reformatora klasične teorije političke ekonomije. On je točno označio važnost Keynesa za razvitak opće teorije političke ekonomije upravo onako kako je sam Keynes želio da ga razumije. Istodobno, Fišter je raspravljao o ekonomsko-teorijskim i političkim problemima iz svoje vlastite vizije aktualne krize, videći u Keynesovu učenju poželjno i vjerojatno rješenje. Međunarodno rješenje svjetskog monetarnog problema, kakvo je nudio Keynes, po Fišteru je ključno za prevladavanje krize i uspostave održivog međunarodnog ekonomskog poretka.

Fišterovom pothvatu nije bio cilj samo propagirati Keynesove ideje, nego i pridonijeti bržem završetku rata, obavještavajući hrvatsku javnost o savezničkim pripremama za mir i uspostavu novoga ekonomskoga poretka. Tako je on u dodacima knjige dao i prikaz Keynesovih stavova (o međusavezničkom financiranju rata, o ulozi zlata u međunarodnom monetarnom sustavu, o britanskom financiranju troškova rata, o međunarodnom upravljanju novcem, o prijelazu s ratnog na mirnodopsko gospodarstvo itd.), s otvorenim simpatijama za njih očekujući savezničku pobjedu. Izdavanje Keynesovih djela dalo je Fišteru priliku da hrvatskoj javnosti objavi puni tekst bretonvudskog sporazuma o Međunarodnom

monetarnom fondu i prikaz britanske politike pune zaposlenosti (Beveridgeov izvještaj), i pripreme za ekonomski oporavak. Način na koji su tekstovi predstavljeni i popraćeni, prenosili su javnosti poruku da će saveznici uskoro dobiti rat i uspostaviti novi demokratski društveni poredak.

Politička poruka bila je jasna, a režimske su je snage ocijenile neprijateljskom i poduzele su hitne mjere. Izdanje je bilo zaplijenjeno i uništeno, a sam je Fišter stavljen u kućni pritvor. Samo mali broj primjeraka knjige bio je distribuiran i izbjegao je uništenje, ali ni kraj rata, koji je uskoro uslijedio, nije Fišteru donio olakšanje. Novi komunistički režim nije nimalo bio blaži prema ljudima koji su bili prozapadno orijentirani, jednako kao ni prema demokratskim teorijama kojima su se inspirirali. Keynes je službeno ocijenjen kao građanski ekonomist, koji, unatoč svojoj socijalnoj orijentaciji, spašava kapitalizam od revolucije, pa je zabranjen i zamijenjen Marxsom, Engelsom i Lenjinom. Fišter je 1946. bio uhićen i nestao mu je svaki trag. Drugi Keynesovi sljedbenici bili su uklonjeni iz javnoga života ili su se raspršili u emigraciji.

O tome je karakterističan i slučaj Valdemara Lunačka, profesora političke ekonomije na Pravnome fakultetu u Zagrebu između godine 1939. i 1945., pisca brojnih studija i članaka o raznoj problematici ekonomske teorije i ekonomske politike. Lunaček je studirao pravo u Grazu i u Zagrebu. U Grazu je kao profesora ekonomije slušao Josefa Schumpetera, koji je jamačno presudno utjecao na Lunačkovu znanstvenu usmjerenost. Prije nego što je u relativno kasnoj dobi, sa 48 godina izabran za sveučilišnoga profesora, Lunaček je stekao veliko iskustvo u praktičnim poslovima financija, privrednog prava i upravljanja. Kao profesor, Lunaček je pobornik neoklasične škole i eksplicitno usvaja stajališta Alfreda Marshalla i njegovih sljedbenika, pa je pomno pratio i Keynesov teorijski razvitak. Posebno se posvetio izučavanju povijesti ekonomskih doktrina, zadržavajući objektivne i ujednačene stavove, kritički zapažajući neodrživost ekstremnih, bilo liberalnih bilo intervencionističkih koncepcija.

Lunaček nije doživio da objavi svoj opsežan rukopis iz kojeg je predavao povijest ekonomskih doktrina. Njegovu je sveučilišnu karijeru grubo prekinula godine 1945. nova komunistička vlast s optužbom da je kao član ravnateljstva Hrvatske sveopće kreditne banke, sa grupom bankara, industrijalaca i trgovaca, sudjelovao u protunarodnoj suradnji i pomaganju neprijatelja, pa je bio osuđen na tri godine gubitka političkih i pojedinih građanskih prava i na konfiskaciju cjelokupne imovine. Smisao optužbe bilo je preuzimanje financijskih ustanova, konfiskacija imovine i onemogućivanje rada ljudima koji su mogli biti oporba novoj vlasti. U odnosu prema drugim optuženima Lunaček je prošao s relativno blagom kaznom, a to znači da mu se nije mogla dokazati nikakva krivnja, ali je i takva kazna značila uklanjanje s Pravnoga fakulteta i prisilnu nezaposlenost, sa svim kobnim posljedicama za njegov rad i život. Glavni razlog takvome tretmanu bila je sumnja režima da je Lunaček snažan pobornik i predstavnik liberalne buržoaske

ekonomije i reakcionarni protivnik socijalističke teorije. Ostao je bez materijalne osnove, bez prava da se pojavljuje u javnosti i da objavljuje svoje radove. Tako je prekinuta jedna uzorna i plodna znanstvena karijera. U godinama pred smrt, Lunaček je godine 1963. objavio nekoliko povijesnih prikaza, ali se točno ne zna kada su oni napisani.

To je slučaj i s njegovim rukopisom «Povijest ekonomskih doktrina», koji je objavljen tek 1996. marom Stjenjka Vranjicana i uz pomoć Pravnoga fakulteta u Zagrebu. Budući da u knjizi, u kojoj se iscrpno navode korišteni izvori, nije citiran nijedan rad iz poratnoga razdoblja, i da vrijeme pisanja stalno naziva «sadašnjim ratom», moglo bi se zaključiti da je rukopis završen do 1945., i da je služio kao podloga Lunačkovim sveučilišnim predavanjima. Zato je, iako rad nije bio objavljen, njegov sadržaj bio poznat akademskoj javnosti, i vjerojatno je o njemu bilo raspravljano u užem krugu kolega na Pravnome fakultetu i u stručnim krugovima. Iako ratna atmosfera nije bila poticajna za otvorene rasprave, kritički i nepristran prikaz ekonomskih doktrina jamačno je pobuđivao širi interes.

Smatrajući sebe pobornikom Marshallova pristupa izučavanju ekonomskih problema, Lunaček veliki prostor posvećuje prikazu neoklasičnih učenja u dva poglavlja, koncentrirajući se ponajprije na Kembridžsku školu i matematičku školu kao glavne sastavnice neoklasične škole. Ne može se reći da je Lunaček dao potpun prikaz neoklasične škole prema današnjim kriterijima važnosti doprinosa pojedinih njezinih predstavnika, nego je, pored Marshalla, posebno istakao Gustafa Cassela, a Jevonsa, Mengera i Walrasa samo naveo kao važne predstavnike, određujući neoklasičnu školu prije svega po njezinome liberalizmu, tj. da se «sve njihove teorije baziraju na postojanju samostalnih, endogenih zakona gospodarskog zbivanja, te dosljedno tome ne dozvoljavaju opravdanje bilo kakvom jačem uplitanju države u gospodarsko zbivanje» (str. 495). No tada ostaje otvorenim pitanje: u čemu je bitna razlika između neoklasične i klasične škole? iako Lunaček jasno ističe i razlike u metodama analize.

Za predmet ovog prikaza, međutim, bitna je Lunačekova ocjena Keynesa, u kojoj on posvećuje najviše prostora prikazu neoklasične škole. On o Keynesu govori kao o Marshallovu učeniku, od kojih spominje Arthura C. Pigoua, Huberta D. Hendesona, Edwina Cannana, Dennisa H. Robertsona, Lionela Robbinsa i Mauricea Dobba, ali za Keynesa kaže da je «po obsegu i samostalnosti koncepcije najviše izašao na glas ... širom svijeta» (str. 501). Zanimljivo je da se u prikazu Keynesove koncepcije Lunaček među ostalim služi i Fišterovim zabranjenim izborom iz Keynesovih radova. Lunaček ističe i odstupanje Keynesa od učenja klasične i neoklasične škole, i da «Keynes smatra, da se neograničeni individualizam ne može održati u suvremenom gospodarskom životu i da razne konzekvencije, koje je klasična odnosno liberalna teorija povlačila sa temelja neograničenog individualizma predstavljaju jedan pogrešni ekces, ... da u gospodarskom zbivanju današnjice, a još više sutrašnjice, moraju doći do izražaja socialne pobude» Ipak,

tvrdi dalje Lunaček, «ostavlja ... i Keynes težnju za zaradom, odnosno težnju za sticanjem novca ... neizbježivim izhodištem i vrhovnim ciljem gospodarske djelatnosti čovjeka uobće» (*ibid*). Iz toga Lunaček izvlači zaključak da Keynes nije izašao iz ideološkog okvira klasične i neoklasične teorije, iako je od svih pripadnika Kembridžske škole najviše nastojao humanizirati, etizirati i socijalizirati osnovne misli obiju škola. Tako Keynesa i dalje tretira kao pripadnika neoklasične škole i kejnezijanstvo, unatoč Keynesovim vlastitim izjavama, ne smatra bitno različitim od npr., Marshallovih teorija.

Lunaček dalje prikazuje Keynesovu koncepciju demokratskog, socijalno uravnoteženog i državno usmjerivanog kapitalizma koji može izbjeći gospodarske neravnoteže i koji bi djelotvornije služio ostvarivanju gospodarskih ciljeva društva i šire demokratsko sudjelovanje svih u upravljanju društvom i u rezultatima gospodarskoga i socijalnoga napretka, održavanjem pune zaposlenosti i ravnoteže između štednje i investicija. Optimalna ravnoteža svih elemenata gospodarskih zbivanja ne može biti rezultat spontanog djelovanja gospodarskih sila na tržištu, nego rezultat kombinacije djelovanja tržišnoga sustava i dobro odmjerenih mjera državne intervencije u skladu s demokratskim odlukama građana o tome što se ima smatrati interesom zajednice i dokle ide taj interes. Prikaz Keynesovih učenja ne obuhvaća samo opće stavove, nego i praktične Keynesove prijedloge reforme međunarodnih i unutarnjih monetarnih, financijskih i trgovačkih odnosa, o kojima su se vodile rasprave upravo u vrijeme kada je Lunaček pisao svoj rad. Dapače, on je prikazao i kritičke reakcije na Keynesove stavove i prijedloge, posebno oštar liberalistički napad Wilhelma Roepkea na Keynesa, pri čemu Lunaček staje na stranu Keynesa.

Imajući u vidu visok znanstveni domet cijeloga jednoga naraštaja hrvatskih ekonomista prije i za vrijeme Drugog svjetskog rata i njihova teorijska usmjerenja, mora se konstatirati da je tragična sudbina Milana Fištera i Waldemara Lunačeka, jednako kao i emigracija Mirka Lamera i Joze Tomaševića, bio veliki udarac hrvatskoj ekonomskoj znanosti, a posebno njezinoj kejnezijanskoj orijentaciji. Slijed dvaju nedemokratskih režima obeshrabrujuće je djelovao na ekonomiste koji su preostali i morali se prilagoditi vladajućim društvenim ideologijama koje su favorizirale totalitarne tendencije, ne ostavljajući mnogo prostora za slobodna kritička istraživanja i promišljanja, a neke su institucije i glasila ukinuti ili su zamrli. Istina, poslije rata je akademska nastava ekonomije proširena, ali ideološki ograničena i svedena na marksistički monopol. Problem je bio i to što je marksistička teorija povijesno zaostajala i nije odražavala opći napredak ekonomske teorije i analize postignute unutar tzv. građanske ekonomije koja je nekritički odbacivana kao puka ideološka apologija kapitalizma, čak i onda kada se objektivno i kritički postavljala prema samome kapitalizmu, kao što je to bio slučaj s kejnezijanstvom. Osobita je šteta učinjena modernim ekonomskim istraživanjima prekidom rada Ekonomskog instituta i gašenjem časopisa *Ekonomist*, koji su u tome već bili postigli

značajan napredak. Da se taj prekid prevlada bili su potrebni vrijeme i napor, ali i intelektualne snage i moralna hrabrost i koncentracija znanstvenoga potencijala. Prvi korak u reafirmaciji istraživanja moderne ekonomske misli, usporedo s osuvremenjivanjem marksističke teorijske analize, učinjen je pokretanjem časopisa *Ekonomski pregled* (1950.) i obnovom rada Ekonomskog instituta (1952.). Jedan od ohrabrujućih pokazatelja ideološkog popuštanja bio je i prvi doktorat o temi Keynesova rada (S. Dabčević-Kučar *John Maynard Keynes – Teoretičar državnog kapitalizma*), obranjen na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1955.). Godine 1956. Keynesova *Opća teorija zaposlenosti, kamate i novca* postala je dostupna u Hrvatskoj preko srpskoga izdanja u prijevodu i s opširnim predgovorom Radoša Stamenkovića. (u osamdesetim godinama toga stoljeća izašao je i hrvatski prijevod)

Kao što je Keynesova poruka uspijevala doći do javnosti za vrijeme rata, tako je uspjela preživjeti i poratnu strahovladu, koja je posebno bila sumnjičava, ne toliko prema Keynesovoj kritici kapitalizma, koliko prema izrazito socijalnom i demokratskom sadržaju njegova učenja. Iako neki eksponirani pobornici kejnzijanskih ideja i teorija nisu više bili aktivni u Hrvatskoj, ostalo je više onih koji su dobro poznavali Keynesova učenja i koji su uspijevali pratiti njihov razvitak i primjenu u svijetu, te ih širiti svojim vlastitim znanstvenim angažmanom na Sveučilištu ili u državnim institucijama. Spomenut ćemo samo neke: Rudolf Bićanić, Marijan Hanžeković, Ivo Vinski, Slobodan Štampar. Svi su oni stekli široko teorijsko i praktično znanje ne samo iz ekonomije, nego i iz drugih društvenih znanosti. Tako je Bićanić, osim na Pravnome Fakultetu u Zagrebu, studirao i visoke komercijalne studije u Parizu, a ratne je godine proveo u Londonu; Hanžeković je, pored studija prava i germanistike u Zagrebu, boravio na više sveučilišta u Velikoj Britaniji; Vinski je studirao ekonomiju u Beču, Londonu i u Firenci; Štampar je za vrijeme studija prava u Zagrebu jednu studijsku godinu proveo u Londonu i Cambridgeu. Svi su oni bili dobro upućeni u međunarodnu ekonomsku i političku problematiku i pomno su pratili teorijski razvitak tih područja u svijetu.

Među njima je u poratno vrijeme najzanimljiviji bio Bićanić, koji nije prestajao otvoreno osporavati službene stavove vlasti o političkim i ekonomskim pitanjima. On je za vrijeme rata kao viceguverner Narodne banke Jugoslavije u egzilu u Londonu, bio angažiran u pripremama sporazuma iz Bretton Woodsa i na tome se poslu vjerojatno osobno susretao s Keynesom. Od godine 1946. on je kao profesor ekonomske politike, vanjske trgovine i ekonomske povijesti održavao široke međunarodne veze i bio je veoma aktivan u raspravama o ekonomskom razvitku, o međunarodnoj trgovini i financijama, potičući takve rasprave i šire u Jugoslaviji.

Hanžeković je pak, obnašao razne funkcije u Ministarstvu financija i u Narodnoj banci Hrvatske, a od sredine pedesetih godina 20. stoljeća angažiran je za nastavnika na Pravnom i Ekonomskom fakultetu i kao istraživač u Ekonomskom

institutu u Zagrebu za područja financija, gospodarskoga sustava, međunarodnih plaćanja, (upravo onih područja na kojima je Keynes dao najveće doprinose), a bio je i vrstan prevodilac ekonomske literature i leksikograf. On je mnogo pridonio popularizaciji Keynesovih učenja.

Vinski, znanstveni savjetnik Ekonomskog instituta, bio je jedan od svjetskih autoriteta na području analize dohotka, bogatstva i investicija i stalni član Međunarodnog udruženja za istraživanje dohotka i bogatstva, za koje je izučavanje Keynes postavio teorijske osnove.

Štampar, kao vrstan poznavalac povijesti ekonomske misli, zamjerajući marksističkome smjeru zanemarivanje sustavnog pregleda i kritičke ocjene razvitka suvremene ekonomske teorije poslije 1870-ih godina, upravo Keynesa smatra njezinim utemeljivačem. Prevodeći neke standardne prikaze moderne ekonomske teorije (E. Roll) i pišući sam opširne kritičke rasprave, Štampar je ne samo širio pozitivno znanje iz te oblasti, nego je i poticao mlađe istraživače da rade isto i da se kritički odnose prema ideološkim dogmama bilo koje strane.

Već na svršetku pedesetih godina ideološka je isključivost značajno popustila i moderna je ekonomska znanost dobila legitimno mjesto ne samo u općim teorijskim pitanjima, nego jednako u praktičnim pitanjima ekonomskoga razvitka, institucionalnog uređenja i ekonomske politike. Još je uvijek dominantan bio model planskoga gospodarstva, ali već sa tržišnom strukturom i decentraliziranim sustavom odlučivanja. Jugoslavija je bila u potrazi za vlastitim ekonomskim sustavom društvenoga samoupravljanja i razvitka, pa je dopuštala i stimulirala teorijska istraživanja koja su naišla na znatan interes ne samo u zemlji, nego i u svijetu. Znak međunarodnoga priznanja napretka ekonomske znanosti bila je i Šesta konferencija Međunarodnog udruženja za istraživanje dohotka i bogatstva, održana u Portorožu godine 1959. na kojoj su vodeću ulogu imala tri ekonomista iz Hrvatske – Bićanić, Vinski i Horvat. Otvarali su se centri nastave i istraživanja, znatan broj mladih ljudi studirao je na stranim učilištima, razvijala se međunarodna razmjena nastavnika i istraživača. Dvoje istaknutih kejnzijanaca Alvin Hansen i Joan Robinson posjetili su Zagreb u pedesetim godinama i održali su predavanje u Ekonomskom institutu.

Posebne zasluge za širenje poznavanja Keynesovog učenja u Hrvatskoj na svršetku pedesetih i na početku šestdesetih godina 20. stoljeća imali su Rikard Lang i Branko Horvat. Prvi - kao profesor političke ekonomije na Sveučilištu i ravnatelj Ekonomskog instituta u Zagrebu, koji je od Instituta stvorio značajno središte teorijskih i primjenjenih istraživanja i intenzivne međunarodne suradnje i razmjene istraživača, a drugi - kao pisac brojnih studija i kao osnivač Instituta za ekonomska istraživanja u Beogradu, sa prvim međunarodnim poslijediplomskim studijem moderne ekonomije, na kojem je studiralo i više polaznika iz Hrvatske. Horvatov članak «The Optimum Rate of Investment» objavljen 1958. u *Economic Journalu*,

naišao je na veliki odjek u stručnim krugovima u svijetu. Iako su tada u središtu znanstvenoga istraživanja u Jugoslaviji bili problemi gospodarskoga rasta i gospodarskoga sustava i ekonomskih odnosa sa svijetom, pri čemu su postojale i značajne razlike u teorijskom pristupu, nisu zaobiđeni ni tipični kejnzijanski problemi gospodarskih kolebanja i stabilnosti i strategije i mehanizama ekonomske politike.

Ovdje valja spomenuti i Jakova Sirotkovića, poznatoga kao teoretičara društvenog planiranja, koji je dobro poznao Keynesove radove i radove njegovog kruga i koji je visoko cijenio Keynesov doprinos. Istina, on daje prednost Marxovoj analizi procesa društvene reprodukcije kao osnove teorije planiranja, ali ne odbacuje ni Keynesovu metodu analize, pa ističe Keynesov smisao za realnost, koji je po njemu, nedostajao drugim zapadnim pravcima. Osim toga Sirotković priznaje da je Keynesova koncepcija prihvatljiva kao osnovica ekonomske politike u kapitalističkom svijetu, ali i za izgradnju sustava društvenog računovodstva i za ekonometrijska istraživanja. On se također služio i radovima Meadea, Stonea, Tinbergena i Leontieva.

Recepcija Keynesovih učenja u Hrvatskoj završena je u šezdesetim godina-ma prošloga stoljeća. To, naravno, ne znači da su svi hrvatski ekonomisti postali kejnzijanci, ili da su ga svi tako dobro poznavali da više od njega nisu mogli učiti. Recepcija je završena kada svi koji se nečim bave znaju, ili misle da znaju, sve osnovne stvari o tome i da se na to pozivaju. Uslijedio je zaokret prema aktualnim problemima jugoslavenskog ekonomskog sustava i razvitka, pri čemu su izvori teorijskih stavova postali manje relevantni. U tome smislu Savjetovanje Naučne sekcije Saveza društava ekonomista Jugoslavije u Zagrebu u siječnju 1963., čini novi početak. Tada postaje manje važno, i teže je prepoznavati, što je kejnzijansko, a što nije i lakše je prikloniti se zaključku da su svi pomalo kejnzijanci, ne tražeći da se utvrde granice između kejnzijanstva i nekejnzijanstva, a još manje da se precizno utvrdi razlika, kao što se trudio Axel Leijonhufvud, između kejnzijanske ekonomike i ekonomike J. M. Keynesa. U Hrvatskoj kejnzijanstvo nije postalo škola, nego više sastavni dio općega ekonomskoga mišljenja, osobito o legitimnosti ekonomske intervencije države u modernom društvu, a nešto određenije u pogledu zaposlenosti, monetarnoj politici i politici javnih investicija. Intervencionistička je država, uostalom, dio hrvatske političke kulture, pa prihvaćanje kejnzijanstva nije predstavljalo neki teži socijalno-psihološki problem, ali hrvatska profesionalna i politička javnost ne bi smjela zaboraviti da je moderna ekonomija u Hrvatsku došla u znaku Keynesa.

To je korisno naglasiti i danas, kada se kejnzijanstvo u svijetu povlači pred neoliberalnom ofenzivom i kada se kejnzijanska varijanta ekonomske politike proglašava anakronizmom naspram suvremenoga liberalnoga globalizma. Ne smije se zaboraviti da je ta ista varijanta svjetskoga ekonomskoga poretka u Keynesovo vrijeme stvorila duboku krizu socijalnih institucija i međunarodnih odnosa

i da je upravo Keynesova reakcija bila odgovor na probleme nesigurnosti, depresije, straha i socijalne neosjetljivosti. U Hrvatskoj, koja je prošla surovo iskustvo tranzicije i koja još nije našla putanju pune zaposlenosti, efikasnog ekonomskog rasta i socijalnog mira, odricanje od kejnzijske tradicije solidarnosti i brige za opće blagostanje može se pokazati prevelikim političkim i socijalnim rizikom.

LITERATURA

1. Belin, Ivo, (1924.), *Problemi naše valute*. Zagreb: Nova Europa
2. Belin, Ivo, (1935.), «Financiranje javnih radova», *Ekonomist*, 4, 145-202.
3. Bićanić, Rudolf, (1953.), «Some Problems of Sectors in the Social Accounting in Different Economic Systems», *Working Papers of the Conference of International Association for Research of Income and Wealth*.
4. Dabčević-Kučar, Savka, (1956.) *John Maynard Keynes – teoretičar državnog kapitalizma*. Zagreb: Kultura.
5. Fišter, Milan, (1944.), *Problemi novca između dva svjetska rata*. Zagreb: Matica hrvatska
6. Franolić, Vladimir, (1934.), *Protekcijizam u prošlosti i sadašnjosti*. Zagreb:vl. izd.
7. Horvat, Branko, (1958.) «The Optimum Rate of Investment», *The Economic Journal* str. 747-768.
8. Lamer, Mirko, (1933.), *Weltwirtschaftliche Verflechtungen Südslawiens*, Kiel
9. Lamer, Mirko, (1935.a.)»Stabiliziranje američke privrede putem regulacije cijena», *Ekonomist*, 1, 171-2
10. Lamer, Mirko, (1935.b), «Američki ustav protiv Roosevelta: National Recovery Program protuustavan», *Ekonomist*, 6, 259-64.
11. Lang, Rikard, (1955.), *Međunarodna suradnja i ekonomski razvoj*, Zagreb: Kultura.
12. Lang, Rikard, (1968.), *Politička ekonomija*, Zagreb, Informator.
13. Lunaček Valdemar, (1996.), *Povijest ekonomskih doktrina*, Zagreb, Pravni fakultet
14. Mirković, Mijo, (1935.), *Uvod u ekonomsku politiku*, Beograd: Geca Kon
15. Mirković, Mijo, (1936.), *Industrijska politika*, Beograd: Geca Kon
16. Mirković, Mijo, (1938.), *Razvoj ekonomske misli u XIX veku*, Beograd: Geca Kon
17. Račić, Đuro, (1929.), *Financijska znanost*, Zagreb: Kultura

18. Račić, Đuro, (1931.), *Međunarodna politika i problemi svjetskoga gospodarstva*, Zagreb: Gutemberg
19. Račić, Đuro, (1955.), *Nauka o novcu*, Zagreb: Školska knjiga.
20. Sirotković, Jakov, (1956.) «O teoretskim osnovama i praktičnoj primjeni nekih metoda ekonomske analize», *Ekonomski pregled*, br. 4 , str. 221-265.
21. Štampar, Slobodan, (1983.), *Ekonomska teorija – izabrani radovi*, Zagreb: Pravni fakultet
22. Tomašević, Jozo, (1935.), *Financijska politika Jugoslavije*, Zagreb: vl. izd.
23. Tomašević, Jozo, (1938.), *Novac i kredit*, Zagreb, vl. izd.

RECEPTION OF KEYNES IN CROATIA

Summary

The works of John Maynard Keynes had influenced very early the formation of economic views among Croatian economists, earlier than his major theoretical works were written. His financial studies from 1920s were debated with interest in professional circles, and in reference literature were recommended in 1929. This interest grew much stronger in 1930s, especially after the publication of his *General Theory* and after a number of Croatian economists visited Cambridge. The most active among them was Milan Fišter, who studied under Keynes, and during the War (1944) edited Keynes's selected works, published by Matica hrvatska, a leading national cultural institution. Unfortunately, the edition was banished and destroyed by the pro-fascist regime. With the establishment of the communist regime after the war the obligatory marxist ideology was imposed, Keynes was put on a list of unwanted economic authors, but this hard ideological attitude gradually melted down, and Keynes was again introduced in professional and public debates, especially after the *General Theory* was published in Belgrade, and up to mid-1960s Keynes had become a part of the standard reference literature at university and research institutions.

Key words: Keynes, welfare theory, employment, capital and interest rates, money, influence on economic science in Croatia